

ІСТОРІЯ ПОДІЛЛЯ

УДК 94:394(477.44-22)“1941/1944“

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2021-38-70-81>

Олег Мельничук

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
доктор історичних наук, професор (Україна)
e-mail: oleh.melnychuk@vspu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1901-3149>
ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/C-9161-2019>
Scopus ID: 57212406873

Юрій Зінько

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історичних наук, професор (Україна)
e-mail: yurii.zinko@vspu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4772-6082>

Повсякденне життя подільських селян у період нацистської окупації (за матеріалами села Мельниківець, що на Вінниччині)

Анотація. Метою статті є висвітлення повсякденного життя подільського селянства в період нацистської окупації на матеріалах села Мельниківець, що на Вінниччині. **Методологія дослідження** ґрунтується на поєднанні загальнонаукових, спеціально-історичних та міждисциплінарних методів мікроісторичного дослідження з урахуванням принципів системності, історизму, людиноцентризму, науковості та верифікації. **Наукова новизна** полягає у спробі авторів, з позицій конкретного мікроісторичного дослідження, охарактеризувати життя та побут подільського селянства в період нацистської окупації. До аналізу залучено широке коло неопублікованих джерел, переважна більшість з яких уперше вводиться до наукового обігу. **Висновки.** З перших днів нацистської окупації, за вказівкою властей, селяни активно долучились до формування органів місцевої влади, делегуючи до їх складу найбільш авторитетних односельців. Архівні документи та спогади очевидців засвідчують, що переважна більшість обраних осіб не вислужувались перед окупантами, хоча й змушені були виконувати покладені на них функції. Задля збереження життя односельців, багато з них у своїй роботі намагались передусім запобігати провокаціям та уникати конфліктів з окупаційною владою, а також надавати допомогу у разі продовольчих труднощів. У початковий період репресії окупаційної влади спрямовувались виключно проти комуністично-комсомольського активу села. Більшість мешканців, зокрема колишніх військовополонених, мали змогу займатись сільським господарством, сплачуючи встановлені податки. Однак із поразками на фронтах та активізацією антинацистського опору політика окупаційних властей зазнала змін: посилено репресії проти українського національного руху; заборонено діяльність освітніх установ; активізовано використання примусової праці населення тощо. У цей час серед місцевого населення остаточно розвіялись надії щодо лояльності окупаційного режиму. Після звільнення окупованої нацистами території, репресії проти селянства розпочали вже радянські правоохоронні органи, звинувачуючи їх у співпраці з нацистами. До відповідальності були притягнуті усі, хто обіймав будь-які посади в період окупації, незважаючи на характер та результати їх діяльності.

Ключові слова: Друга світова війна, нацистська окупація, подільське селянство, повсякденне життя.

Постановка проблеми. Історія Другої світової війни належить до категорії тем, дослідження яких у радянські часи значною мірою зазнало впливу офіційної ідеології. Працюючи в рамках дозволених меж, радянські історики були змушені обґрунтовувати визначені наперед історичні міфи, акцентуючи увагу на вивченні тих проблем, які «лягали» в канву офіційної концепції. У своїх макроісторичних дослідженнях науковці здебільш надавали перевагу висвітленню військових наступальних операцій, показу героїзму радянських солдат, характеристики діяльності партизан та підпільників у тилу ворога тощо. Водночас вони намагались уникати «незручних» та «неперспективних» для радянської історіографії тем, пов'язаних із вивченням життя та побуту людей, та окремих соціальних груп, показу стратегій їх виживання в екстремальних умовах воєнного часу та ін.

Лише з відновленням незалежності Української держави вітчизняна історіографія поступово звільняється від догм та стереотипів радянського історіописання, декларуючи нові методологічні підходи до вивчення історії Другої світової війни. На думку відомого українського історика О. Удода, основними тенденціями української історіографії означеного періоду виступають деміфологізація, дегероїзація та деромантизація війни. Водночас провідним фактором наукових досліджень є український вимір війни. Задля об'єктивного та неупередженого висвітлення проблем сучасні українські дослідники основоположним все частіше визначають соціальний вектор, спрямовуючи свої зусилля на вивчення повсякденного життя пересічних громадян, окремих соціальних верств та груп в умовах війни. Такий підхід дає змогу побачити обличчя війни очима очевидців та безпосередніх її учасників. Окрім того, систематизація та аналіз зібраного історичного матеріалу дозволяють виокремити загальні тенденції, що характеризують війну не лише як суспільно-політичну, але і як соціальну та особисту трагедію.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Незважаючи на те, що вивчення повсякденного життя населення в умовах нацистської окупації в Україні розпочалось лише на початку XXI ст., на сьогодні ми маємо низку праць, присвячених цій проблемі. Так, ті чи інші аспекти повсякденного життя подолян в умовах окупації вивчали С. Гальчак [Гальчак, 2017; Гальчак, 2018], Ю. Зінько та П. Григорчук [Зінько & Григорчук, 2004], В. Кузнецова [Кузнецова, 2021], О. Мельничук та М. Мельничук [Мельничук & Мельничук, 2020; Мельничук, 2021], П. Слободянюк [Слободянюк, Вавричук, Олійник, Смоленюк, Телячий, 2007], С. Стельникович [Стельникович, 2015] та ін.

У всеукраїнському масштабі дослідженню життя та побуту українського селянства під час війни присвятили свої праці О. Боряк [Боряк, 2005], Т. Нагайко [Нагайко, 2007; Нагайко, 2009], О. Перехрест [Перехрест, 2005], Є. П. Юзькова та А. Б. Пономаренко [Юзькова & Пономаренко, 2019]. Історіографічні та методологічні аспекти означеної проблеми представлені в працях О. Лисенка [Лисенко, 2004], О. Удода [Удод, 2006], В. Стецкевича [Стецкевич, 2005].

Джерельною базою при написанні статті слугували: опубліковані збірники документів та матеріалів [Васильєв, Подкур, Гальчак, Байрау & Вайнер, 2010; Васильєв, Гула, Кравченко, Подкур & Шнайдер, 2020; Гальчак & Чехівський, 2013; Черниш, 2006], мемуари [Куликов, 2012; Мельничук, 2015], матеріали Державного архіву Вінницької області, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Архіву Управління СБУ у Вінницькій області.

Метою статті є висвітлення повсякденного життя подільського селянства в період нацистської окупації на матеріалах села Мельниківець, що на Вінниччині.

Виклад основного матеріалу. Як для переважної частини населення України, так і для мешканців села Мельниківець початок німецько-радянської війни був повною несподіванкою, вимушено коригуючи весь усталений порядок повсякденного життя. Один із мешканців села, Лесько Микола Петрович, згадує: *«В день оголошення війни ми (діти з місцевого патронату, батьки яких померли під час голоду 1932–33 рр.) повернулися додому з піонерського табору с. Юрківці, де перебували на відпочинку. Застали на колгоспному подвір'ї багаття, свиней різали і тут же обсмалювали. Іншу худобу згодом відправили із погоничами за Дніпро. Вдома застали свої вже зібрані пожитки: незначну кількість муки та пшона, дитячий одяг і постіль. Так нам сиротам війна приготувала нові випробування і страждання»*. Архівними документами підтверджено той факт, що завгоспу колгоспу Яровенку Євламπίю Прокоповичу разом із Павлишиним Іваном Авксентійовичем до окупації села вдалося евакуювати колгоспну худобу на схід та передати її радянським органам у Краснокутському районі Харківської області [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.103].

З перших днів війни на фронт мобілізовано 116 мешканців села. Молодь допризывного віку (до 1924 р. н.) евакуйовано на схід, з яких четверо залишилися служити в чинній армії.

22 липня 1941 р., через місяць після початку війни, село Мельниківці було окуповане частинами 97 легкопіхотної дивізії німецької армії [ДАВіО. Ф. 4422. Оп.1. Спр.37. Арк.14]. На полі бою за сусіднім селом Червоне, біля аеродромної площадки, оточено та знищено 118 бійців Червоної армії, перепохованих після війни у братській могилі у смт Ситківці [Черниш, 2006 : 30]. Безпосередньо при захопленні села загинули бійці Червоної армії: капітан Лавров Олександр Дмитрович, рядовий Левшін Микола Васильович, рядовий Тимофеев Аркадій Васильович [Черниш, 2006 : 41]. Від попадання німецького снаряду загинули троє цивільних мешканців села. Важкопоранений в бою рядовий Зорін Борис Михайлович залишився проживати у селі.

Після оточення та полону, восени в село повернулись частина мешканців, призваних до Червоної армії, а також 7 військовополонених воїнів з інших місцевостей [Лесько М. П.]. Поєднавши свою долю із місцевими жінками, вони проживали в селі упродовж всієї окупації. Також після довгих поневірянь отримали змогу повернутися в село та побачити своїх рідних особи, які переховувались від переслідувань радянських органів влади. Один із них, Іван Демидович Юрченко (колишній сотник армії УНР), який після втечі з каторги тривалий час

.....
переховувався на Донбасі, згадував: « ... моє село, зустріло мене безлюддям, холодно й похмуро глянуло на мене – ні тинів, ні городів, ні садків, ні втоптаних стежок, а хати – якісь «кучі», незграбно вкриті соломкою. Тільки один безголосий півень закукурікав, вітаючи мене. Огорожу православної церкви було розібрано, а каміння розкидано по шляхах. Йду до річки, бачу круглу вербову кладку, а коло неї переклад – так, як і було колись, тільки шляхи геть забаярені. На вигляд тієї руїни не витримав я й умився сльозами... » [Мельничук, 2015 : 218].

У селі Мельниківцях, як і в інших подільських селах, нова окупаційна влада одразу приступила до організації роботи місцевих органів. На першому сільському сході мешканцями села був обраний староста сільської управи. Першим приступив до виконання обов'язків обраний заочно Люлько Ананій Ларіонович, який перебував на цій посаді лише 3 тижні. Згодом до жовтня 1941 р. обов'язки старости сільської управи виконував Гріщенко Петро Лукич, колишній головний бухгалтер колгоспу. Оскільки останній весь цей час продовжував виконувати за сумісництвом обов'язки бухгалтера общинного господарства, то у жовтні 1941 р. прийнято рішення переобрати на цю посаду Яровенка Федора Гнатовича, який виконував ці обов'язки до приходу радянських військ [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.1]. Секретарем управи був Лесько Антон Ларіонович [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.154].

У жодному із випадків призначення не було добровільним бажанням претендентів. Сільська громада обирала найбільш достойних, на свій погляд, людей. Нерідко обрані особи намагалися знайти привід для відмови. Інколи питання про призначення вирішувалося шляхом жеребкування. Так, на виборах старости сільуправи у жовтні 1941 р. сільською громадою запропоновано три кандидатури: Мельничука Матвія Титовича, Форостянки Йосипа та Яровенка Федора Гнатовича. Після кинутого жеребу посада досталася останньому [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.146].

Для охорони громадського порядку сформовано (через вибори на сільському сході) місцеву службу охорони (інколи в документах вживається термін «місцева поліція»). До її складу у різні часи входили: Предан Лукаш Васильович, Цюпка Кіндрат Демидович, Сушицький Іван Іванович, Глух Макар Іванович, Пастух Гаврило Леонтійович, Степанко Арсень, Паламарчук Григорій [АУСБУ ВО. Спр.3099. Арк.19]. Із серпня 1941 р. до початку 1942 р. начальником сільської служби охорони був Сушицький Іван, згодом, до приходу радянських військ – Предан Лукаш. На всіх видано одну гвинтівку (знаходилася у керівника). Їм доручалося збирати трофейну зброю, боєприпаси, охороняти в нічний час господарство та контору сільуправи, стежити за сплатою податків та організовувати виконання розпоряджень окупаційної влади.

За весь час діяльності місцевої служби охорони вдалося зібрати 20 гвинтівок, 2 станкових кулемети системи «максим», 4 ручних кулемети та декілька дисків для них, значну кількість снарядів та патронів [АУСБУ ВО. Спр.3099. Арк.14]. Узимку 1941 р. ними зібрано 2 вози теплих речей для потреб німецької армії [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.149]. Найбільш національно свідомі представники служби охорони – Сушицький Іван, Предан Лукаш та Цюпка Кіндрат носили на руках пов'язки, які свідчили про причетність їх до Організації українських націоналістів. Цим вони відкрито демонстрували односельцям, що є не прислужниками нацистів, а прибічниками побудови української держави [АУСБУ ВО. Спр.3099. Арк.19].

Репресії окупаційної влади спрямовувались насамперед проти радянських активістів, комуністично-комсомольського осередку та членів їх сімей. Сільською управою визначено 7 заручників, на яких покладалася відповідальність за будь-які виступи проти окупаційної влади. До їх складу увійшли: Яровенко Євлампій Прокопович (член ВКП(б), у різні роки працював головою та завгоспом колгоспу, головою сільської ради), Загоруй Матвій Васильович (колишній голова комнезаму), Костельнюк Іван Юхимович (колишній голова сільпо), Ющенко Юхим Семенович (член ВКП(б), з 1926 до 1938 р. працював на оперативній роботі в органах НКВС), Ющенко Ілля Семенович (рідний брат попереднього), Мельничук Матвій Титович (радянський активіст), Павлишин Іван Авксентійович (радянський активіст) [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.105].

17 листопада 1941 р. німецькими жандармами був арештований член ВКП(б), колишній працівник органів НКВС Ющенко Юхим Семенович, якого разом із братом доставлено до с. Райгород. Після жорстокого побиття, повернувшись із чергового допиту, брат виявив його мертвим із петлею на шиї у погребі, де вони утримувалися. Його тіло забрала дружина та захоронила в селі поблизу кладовища. Брата Іллю забрано на роботи до Німеччини, звідки той не повернувся [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.106].

2 лютого 1942 р. 17 радянських активістів (до вищевказаних були долучені Черниш Петро Іванович (колишній секретар сільської ради), Рудь Пилип Федорович, Могільницький Іван Іванович, Костельнюк Ілля Володимирович та ін.) були арештовані та відправлені до районної управи с. Ситківці. Після допитів, із побиттям прутами та гумовими палицями, на наступний день, усі, окрім Яровенка Євлампія Прокоповича, повернулися додому. Останнього ймовірно вбили [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.105].

Весною 1942 р. були арештовані два радянських військовополонених льотчики – Чайка Микола (колишній вчитель) та Шабалюк Андрій (колишній конюх колгоспу), які жили в Околіти Уляни Іванівни із зими 1942 р. та працювали у місцевому колгоспі [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.123]. Після того, як ними прийнято рішення тікати до партизанів, про їх задум, побоюючись розправи над місцевими мешканцями, повідомив один із радянських військовополонених, що проживав у селі. Для їх арешту в село із Ситковецької районної управи приїхали троє поліцейських та один німецький солдат. Арештованих помістили в одній із кімнат сільської управи, але при спробі вбити поліцейського, який їх охороняв, та втекти, вони були застрелені через вікно представниками Ситковецької райполіції. Тіла вбитих відвезли до селища Ситківці [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.87].

Починаючи з 1943 р., в лісах навколо села розпочалося формування партизанських загонів, зв'язок з якими мали окремі мешканці села: Гріщенко І. Л., Муць Г. В., Киричок І. Л., Мельничук І. М., Яровенко І. П. Вони організували ночівлі для партизанів, сушили їх вологий одяг, переховували від переслідування окупантів. Помітних бойових партизанських операцій в межах розташування села не було. Лише одного разу партизани зуміли проявити свою активність, коли влітку 1943 р. під час збору врожаю змусили старосту сільської управи Яровенка Федора Гнатовича спалити молотарку. Щоб уникнути репресій, староста приховав цей факт від органів окупаційної влади [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.41].

Однак у період окупації за зв'язок із партизанами покарано чимало односельчан. У серпні 1943 р. був арештований та розстріляний німцями в лісі біля хутора Титусівка Мельничук Матвій Титович, який разом із сином Іваном носив хліб у ліс партизанам. Його знівечене тіло згодом знайдено місцевими мешканцями [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.34, 88]. За період окупації розстріляно мешканців села Михальченка Івана Захаровича, Гонієва Дем'яна Григоровича, єврея-шевця Йосипа та важко побито Гончарука Івана [ДАВіО. Ф.425. Оп.1. Спр.347. Арк.9, 10].

Усі місцеві жителі були обкладені податками на користь окупаційної влади. Упродовж року кожен селянин повинен здати: 1200 літрів молока, 800 штук яєць, 40 кг м'яса. Існував податок за утримання собак. Задля виконання плану в семи родинях радянських активістів відібрано та здано на м'ясо корів, а також вилучено теплий одяг на потреби німецької армії.

Здійснювалась трудова мобілізація населення. Усі мешканці з 14-річного віку були зобов'язані працювати. Так, у період окупації жителі села були задіяні на будівництві шосейної дороги, що проходила біля с. Червоне у напрямку с. Райгород; будівництві аеродрому неподалік с. Чуків; копанні протитанкових ровів на межі з селом Гутю та роботах на полях Криковецької громади [Лесько М. П].

На примусові роботи до Німеччини упродовж двох мобілізацій забрано 102 мешканці села, з них лише 13 осіб були дорослими, а решта – молодь 16–18 років. У шести родинях мобілізовано по двоє осіб. У Державному архіві Вінницької області зберігається лист мешканки села Ганни Федорівни Побережник з Німеччини до рідних, датований 28 серпня 1943 р., в якому вона писала: «... *Добрий день, дорогі мої, рідні, любі, пишу вам, що я поки жива і здорова. Отримала від вас лист, даю відповідь. Дорогі мої, ви пишете, що закінчили вишивати мені сорочку, спасибі вам, як я повернуся, то буду носити, а якщо ні, то буде вам про мене згадка... Пишете, що ви мені послали 9 посилок, я їх не отримала, буду вас просити, щоб ви не посилали. Зараз ми не зовсім голодні, бо літо... Нам зимою така була скрута, чуть було не поздыхали з голоду...*» [Гальчак, 2009 : 342].

Реорганізації також підлягало колективне господарство села. У перші дні окупації колгосп ліквідовано та утворено десятихатки, яким надавали по парі коней та немолочений хліб. Однак згодом їх знову об'єднали в одне господарство, яке називали общиною або громадою. Старостою общини був обраний Яровенко Федір Гнатович. У жовтні 1941 р. його замінив Парамійчук Ананій Михайлович, завгосп довоєнного колгоспу, який керував общинним господарством до приходу радянських військ у березні 1944 р. У своїх спогадах мешканці села відзначали гуманне ставлення старости общини до своїх односельців та вказували на його допомогу у разі продовольчих труднощів [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.111].

В общині налічувалося чотири польових бригади. Збирали урожай вручну серпами і косами, молотили ціпками. Після завершення збору врожаю святкували обжинки. Свідки тих часів стверджують, що за період нацистської окупації общинним господарством зібрано 4 тис. центнерів зерна та здано на м'ясо 25 голів великої рогатої худоби.

В архівних документах збереглися відомості про організацію зустрічі мешканцями села влітку 1942 р. Вінницького гебітскомісара, який приїжджав через розподіл колишньої колгоспної землі. Місцеві жителі були зібрані на виїзді до села у напрямку селища Ситківці, а священник Ваталінський Трохим Миколайович організував хресний хід із хоругвами. Був і місцевий оркестр. Його керівник Люлько Ананій згодом згадував: «*При під'їзді гебітскомісара оркестр заграє марш. Згодом піп славив непереможне військо вражої держави, а хор заспівав «Многее лето». Співав і я, оскільки був за псаломщика. Для частування гостей на території школи у саду*

.....
було накрито три столи. У своїй промові через перекладача гебітскомісар подякував за зустріч, на що присутні відповіли аплодисментами, а оркестр зіграв туш. Зустрічали так, як до революції в нашому селі зустрічали Кам'янець-Подільського губернатора» [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.147]. Для приготування святкового обіду з комори сільськогосподарської общини виділено 30 кг м'яса, 50 кг муки, 16 кг меду, 10 кг цукру тощо [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.149 зв.].

Після завершення збору врожаю 1942 р. окупаційною владою організовано обжинки. Святкування проходило в саду біля місцевої школи. На масові гуляння брочкою приїхали представники місцевого німецького начальства. Щоправда, святкування відбулося не без пригод. Після прибуття німців, до Івана Юрченка, що їх зустрів, підійшов односельчанин Коваль Степан, який був наїдпитку та попросив закурити. Після відмови, він відійшов подалі і став кричати: «*Ти білий офіцер...ти з німцями...ви мого батька та братову вбили, мого племінника повісили...*» [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.111 зв.]. Після цих слів хтось штовхнув Ковалья Степана у спину й він впав на німця, який у відповідь вдарив його у груди. Коваль Степан схопив німця за погони, відірвав їх, а потім вдарив його в обличчя. Щоб уникнути трагічних наслідків, рідний брат Коваль Григорій, а також Тишківський Яків та Тишківський Микита вивели Степана з місця події і він був змушений більше 2 тижнів переховуватися у сусідньому селі [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.131].

До початку війни у Мельниківцях діяла семирічна школа, яку влітку 1941 р. закінчили 24 учні: 16 дівчат і 8 хлопців. Різною була їх доля. Десятеро з них були мобілізовані на роботи до Німеччини. Іншим випускникам 1941 року довелося пережити роки окупації, а після визволення села їх мобілізували до чинної армії для боротьби з нацистами. Двоє з них загинули у боротьбі з ворогом.

Перед приходом у село німців школа призупинила свою роботу. Директор школи Норик Тодос Макарович був евакуйований із сім'єю в тил, а вчителів-чоловіків призвали на військову службу. Серед призваних до лав РСЧА були молоді учителі – Блажко Федір Романович та Топчій Іван Павлович. В умовах окупації школа, з назвою – трудова, відновила свою роботу, хоч навчання не було постійним. Її організацією опікувався Іван Демидович Юрченко, який у грудні 1941 р. повернувся із Донбасу.

У селі, як і на інших окупованих територіях Поділля, активізувалася пропагандистська та просвітницька діяльність організацій національного спрямування. Створені українські органи влади, інші громадські патріотичні організації за допомогою похідних груп ОУН влаштували культосвітні заходи серед населення, поширювали листівки та плакати, якими пробуджували почуття національної самосвідомості, вселяли надії на можливість побудови нового життя в Україні за підтримки Німеччини [Зінько & Григорчук, 2004 : 132]. Уже восени 1941 р. у смт Ситківці відбулась нарада педагогічних працівників, на якій запропоновано, замість російської мови та літератури, історії народів СРСР і Конституції СРСР, викладати Закон Божий, історію України за Грушевським, західноєвропейську літературу. Оскільки нових підручників не було, користувалися старими, провівши певні коригування, шляхом закреслення в них окремих слів радянського змісту.

Частина вчителів написали заяви про вступ до Організації українських націоналістів. Така активна діяльність освітян не сподобалася окупантам, тому з початком 1942 р. Мельниківську неповносередню школу, як і більшість інших українських навчальних закладів, закрили. Однак діячі українського національно-визвольного руху не припиняли своєї діяльності. В архівних документах збереглися відомості про те, що в квітні 1942 р. в село прибула довірена особа колишнього полковника армії УНР Голуба на прізвище Стрельцова (родом із Донбасу). У двохгодинній бесіді з сільськими активістами вона повідомила, що прибула за завданням Голуба від імені Організації українських націоналістів. Засуджуючи нацистську політику терору проти єврейського та українського населення, вона радила організувати підпільні організації, створювати власну армію для боротьби проти як німецьких, так і радянських окупантів. Невдовзі, під час зустрічі із полковником Голубом у с. Ситківці, вона була арештована німецькою жандармерією [АУСБУ ВО. Спр.20589. Арк.15].

Село Мельниківці звільнене від німецьких загарбників 15 березня 1944 року, про що повідомило того ж дня радянське інформбюро [Бабій, 1971 : 212]. Звільняли село частини 50 стрілецького корпусу 40-ї армії 2-го Українського фронту. Під час цих подій загинуло 2 мешканці села – Цюпка Дарка Іванівна та Мандрик Микола Антонович, яких, за свідченням очевидців, розстріляли радянські солдати.

На звільненій території здійснювалась мобілізація до чинної армії та мобілізовано 97 мешканців села 1894–1924 років народження, а згодом Ситковецьким райвійськкоматом призвано ще 20 осіб 1925–1927 р. н.

Дорогу ціну заплатили мельниківчани за перемогу над окупантом. У роки Другої світової війни загинули та пропали безвісті 104 мешканці села. Зокрема, із 116 мобілізованих у 1941 році

односельчан загинули 73, а із 97 призваних до армії в 1944 році не повернувся з війни 31 мешканець. У трьох сім'ях не дочекалися з війни одразу по троє синів, а в десяти сім'ях – по двоє. Із 102 забраних на примусові роботи до Німеччини не повернулись додому 12 осіб, ще троє від виснаження і хвороби померли невдовзі після повернення [Черниш, 2006 : 131].

Відсвяткувати перемогу над нацизмом у складі чинної армії випало щастя 149 мешканцям, 29 з яких повернулись з війни інвалідами. За проявлений героїзм у роки Другої світової війни були нагороджені орденами та медалями: Орденом Червоної зірки – 17 осіб (двоє удостоєні цієї нагороди двічі); Орденом Червоного прапора – 3 особи; Орденом Слави III ступеня – 4 особи. Серед осіб, що повернулись з війни, були й ті, що відчували на собі усі страхотні концентраційних таборів. Зокрема, Кучеренко Федір тривалий час знаходився в Бухенвальдському, а Каленич Тодосій – в Освенцінському концтаборах [Драбет & Костельнюк].

У роки війни в селі Мельниківці вдовами стали 63 жінки. У кожній на руках було по декілька дітей (1 вдова – сім дітей, 3 вдови – по шість дітей, 3 вдови – по п'ять дітей, 5 вдів – по чотири дитини, 14 вдів – по троє дітей, 7 вдів – по двоє дітей, 24 вдови – 1 дитина). Наймолодший з них – Глух Олександрі Іванівні – на той час виповнився лише 21 рік. Тільки п'ятеро вдів змогли одружитися вдруге. Сиротами та напівсиротами внаслідок війни залишилися 140 дітей [Лесько М. П.].

Матеріальної шкоди завдано й інфраструктурі села. У колгоспі «Червоний промінь» матеріальні збитки складали 8 мільйонів 486 тисяч 200 карбованців [ДАВіО, ф.1683, оп.1, спр.22, арк.116], Мельниківської неповної середньої школи – 503 тисячі 288 карбованців [ДАВіО, ф.4897, оп.1, спр.13, арк.79], хутора Титусівка – 28 тисяч карбованців [ДАВіО, ф.4422, оп.1, спр.31, арк.7].

Війна закінчилася і, нарешті, мав запанувати довгоочікуваний спокій. Однак на окремих односельчан, яким вдалося вижити в цій жорстокій війні, чекали нові випробування. Після звільнення села радянські правоохоронні органи розпочали репресії проти осіб, яких звинувачували у співпраці з нацистами. 14 червня 1945 р. кримінальну справу за статтею 54-1 п. «Б» Кримінального Кодексу УРСР, згідно з якою за «зраду Батьківщині» передбачався розстріл з конфіскацією майна, порушено проти Сушицького Івана Івановича, 1906 р. н. З матеріалів справи дізнаємося, що Сушицький І. І. за майновим станом – середняк, мав початкову освіту та був музикантом. У червні 1941 р. його мобілізували на фронт, невдовзі він потрапив у полон, але був відпущений для проживання у своє село. На місцевому сході, враховуючи його невеликий військовий досвід, односельчани обрали його начальником місцевої служби охорони, а з початку 1942 р. і до кінця окупації він виконував обов'язки завгоспа сільгоспбщини. Після звільнення села у березні 1944 р. його знову мобілізували до Червоної армії, відправили на фронт, однак після важкого поранення демобілізували. Після повернення у своє село звинуватили у співпраці з окупантами й виконанні їх вказівок, підтриманні зв'язків з націоналістами, зокрема з Іваном Юрченком, на сестрі якого був одружений, проведенні націоналістичної пропаганди, адже читав для селян газету «Вінницькі вісті», в якій друкувались й матеріали українських органів влади. Також, за показами деяких свідків, він недоброзичливо висловлювався про радянську владу і казав: «Слава богу, що нас звільнили від жидівсько-більшовицького ярма. Тепер нам дадуть землю. Колгоспи існувати не будуть. Ми на Україні будемо самостійні. Податків платити не будемо. Будемо вільно ходити до церкви» [АУСБУ ВО. Спр.3099. Арк.23]. Незважаючи на участь у війні проти нацистів і важке поранення, постановою Військового трибуналу Вінницького гарнізону від 29 серпня 1945 р. був засуджений до 10 років виправно-трудова таборів із позбавленням у правах на 5 років та конфіскацією майна. Відбувши покарання, Сушицький І. І. повернувся в село і з часом звертався до влади, щоб роки безкоштовної праці у виправно-трудова таборах зарахували до трудового стажу, однак отримав відмову [АУСБУ ВО. Спр.3099. Арк.72].

Подібні звинувачення, вже за статтею 54-1 п. «А» Кримінального Кодексу УРСР, згідно з якою за «зраду Батьківщині» звинуваченого засуджували до розстрілу або позбавлення волі на строк 10 років з конфіскацією всього майна, у грудні 1945 р. висунуто мешканцю села Цюпці Кіндрату Дементійовичу, 1903 р. н., уродженцю с. Ометинці, який за станом здоров'я не був мобілізований до чинної армії і з початку окупації та до грудня 1942 р. працював у сільській службі охорони с. Мельниківці, а згодом – головою сільгоспбщини в с. Райгород. Напередодні приходу радянських військ, усвідомлюючи небезпеку покарання за співпрацю з окупантами та націоналістичну діяльність, залишив село і попрямував за німецькою армією, що відступала. Покарала родину Цюпки К. Д. – дружину розстріляли червоноармійці, адже стаття 54-1 передбачала покарання й членів родин «зрадників», а сина Івана мобілізували на фронт. У липні 1945 р. він повернувся в село, переховувався на хуторі Титусівка, але 3 грудня був заарештований. 29 січня 1946 р. військовим трибуналом військ НКВС Вінницької області засуджений до 20 років позбавлення волі. Після численних скарг на ім'я Генерального прокурора СРСР у травні 1956 р. його справу переглянули і покарання зменшили до 10 років.

Оскільки арештований вже відбув зазначений термін, його було звільнено, поновлено в правах і визнано таким, що не має судимості [АУСБУ ВО. Спр.20589. Арк.1–12].

За звинуваченням у співпраці з окупантами порушено справу та 14 лютого 1949 р. рішенням в. о. начальника Ситковецького РВ МГБ у Вінницькій області видано постанову про арешт мешканця Мельниківець Яровенка Федора Гнатовича, який на той час проживав у Браїлові й працював на посаді завідувача складу місцевого фабрично-заводського училища. Матеріали справи свідчать, що Яровенко Федір Гнатович, 1897 р. н., був вихідцем із сім'ї селян-середняків, мав неповну початкову освіту. У 1916 р. мобілізований до царської армії, а з 1917 до 1921 р. служив у лавах РСЧА. Разом із дружиною виховував 4-х дітей. У 1935 р. за те, що залишався одноосібником і не вступив до колгоспу, його господарство обклали непосильними податками і врешті за їх невиконання Яровенка Федора засудили до 4 років позбавлення волі. Відбував покарання до 1937 р. і був достроково звільнений [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.3–17]. У період окупації з жовтня 1941 р. до березня 1944 р. працював старостою сільської управи, а після звільнення села мобілізований до радянської армії, і в складі військ 2-го Українського фронту до травня 1945 р. брав участь у боях з нацистськими військами.

7 травня 1949 р. постанову про затримання та арешт пред'явлено Парамійчуку Ананію Михайловичу, 1901 р. н., та Пастуху Гаврилу Леонтійовичу, 1907 р. н. Парамійчук Ананій походив із сім'ї селян-середняків і разом з дружиною Антоніною виховував шестеро дітей. Вступив до колгоспу у 1934 р., де з 1938 до 1941 р. працював завгоспом. З початком німецько-радянської війни його мобілізували на фронт, однак вже наприкінці серпня 1941 р. попав в оточення та потрапив у полон поблизу Кіровограда (нині – Кропивницький). 15 вересня його, як і інших українців із окупованих територій, відпустили. Він повернувся у с. Мельниківці й з жовтня 1941 р. до березня 1944 р. працював старостою сільгоспобщини. Із звільненням села його знову відправили на фронт, де служив до червня 1945 р. рядовим у робітничому батальйоні [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.43–65].

Інший обвинувачений, Пастух Гаврило Леонтійовичу, за соціальним походженням – бідняк. Мав початкову освіту, за професією – швець. Разом із дружиною Євдокією виховував трьох дітей. З початком німецько-радянської війни мобілізований на фронт. Наприкінці липня 1941 р. під Уманню потрапив у полон, біля місяця утримувався у таборі для військовополонених у м. Вінниці та, отримавши довідку про звільнення німецькою мовою, наприкінці серпня 1941 р. прибув до села. Був обраний до складу сільської охорони, а також працював сільським виконавцем. Після звільнення села мобілізований до Червоної армії й з березня 1944 р. до грудня 1945 р. служив телеграфістом у військах 2-го та 3-го Українських фронтів [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.75–92].

Аналіз справ арештованих свідчить, що до осіб, які перебували на окупованій території, застосовували типові обвинувачення: співпраця із нацистами; участь в арештах радянських активістів; організація відправки мешканців села на примусові роботи до Німеччини; збір податків, продуктів харчування, теплого одягу для потреб німецької армії тощо [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.24–37].

Рішенням військового трибуналу від 28 травня 1949 р. Яровенка Федора Гнатовича, Парамійчука Ананія Михайловича та Пастуха Гаврила Леонтійовича засуджено до 25 років виправних робіт та 5 років позбавлення у правах із конфіскацією майна. Крім того, вони мали відшкодувати судові витрати у розмірі 365 крб та оплатити по 100 крб за роботу адвокатів. Яровенко Ф. Г. відбував покарання в с. Домінське Карагандинської області, Парамійчук А. М. працював на будівництві Куйбишевської ГЕС. Знаходячись у засланні, засуджені писали скарги та прохання про помилування, підкріплені підписами односельців. У 1955 р. суд, переглянувши справу та опитавши свідків, зменшив міру покарання до 10 років. Згодом відповідно до постанови Президії Верховної ради СРСР від 17 вересня 1955 р. про амністію, Парамійчук А. М. та Пастух Г. Л. були звільнені. Яровенко Ф. Г. прибув із ув'язнення 10 липня 1957 р. [АУСБУ ВО. Спр.22040. Арк.206–258].

Висновки. Отже, упродовж перших двох місяців німецько-радянської війни внаслідок катастрофічних поразок Червоної армії територія Поділля була окупована ворогом. При відступі радянські війська, за наказом партійно-державного керівництва, знищували все, що могло дістатись ворогові: промислові підприємства, інфраструктуру міст та містечок, продовольчі запаси тощо. Покинуте і позбавлене засобів до існування місцеве цивільне населення, більшу частку якого складало селянство, змушене було пристосовуватись до нових умов та виробляти власні стратегії виживання в умовах окупації. Українське селянство, зокрема й подільське, аж ніяк не здивувалося такій позиції влади. Надто свіжими в їх пам'яті були спогади про насильницьку колективізацію, розкуркулювання, хлібозаготівлі, голодні роки 1932–33 рр., Великий терор 1937–38 рр., масові депортації та інші кампанії, спрямовані на фізичне знищення найбільш активних супротивників режиму та упокорення іншої частини української нації. Завдяки репресивній політиці, ціною мільйонних жертв, владі вдалося ліквідувати опір українського

селянства, однак радянська пропаганда так і не змогла переконати селян у перевагах радянської системи.

Саме тому прихід нацистів переважна більшість подільських селян розглядала як заміну одного окупанта іншим. Водночас, якщо репресії більшовиків вони вже відчули на собі, то з приходом нацистів пов'язували надії на краще життя, на можливість відновлення української незалежності, отримання у власність своєї землі, відібраної до колгоспу тощо. Певну роль у цьому зіграла й нацистська пропаганда, поширюючи серед людей переконання у справедливості, раціональності та пунктуальності німецької нації.

За вказівкою окупаційної влади селяни активно долучились до формування органів місцевої влади, делегуючи до їх складу найбільш авторитетних односельців. Архівні документи та спогади очевидців засвідчують, що переважна більшість обраних осіб не вислугувались перед окупантами, хоча й змушені були виконувати покладені на них функції. Задля збереження життя односельців, багато з них у своїй роботі намагались передусім запобігати провокаціям та уникати конфліктів з окупаційною владою, а також надавати допомогу у разі продовольчих труднощів.

У початковий період репресії окупаційної влади спрямовувались виключно проти комуністично-комсомольського активу села. Переважна ж більшість мешканців, зокрема й колишні військовополонені, мали змогу займатись сільським господарством, сплачуючи встановлені податки. Однак із поразками на фронтах та активізацією антинацистського опору, політика окупаційних властей зазнала змін: посилено репресії проти українського національного руху; заборонено діяльність освітніх установ; активізовано використання примусової праці населення тощо. У цей час серед місцевого населення остаточно розвіялись надії щодо лояльності окупаційного режиму.

Після звільнення окупованої нацистами території, радянська влада розпочала нову хвилю репресій, спрямовану проти осіб, яких звинувачувала у співпраці з ворогом. Однак поряд із колаборантами серед засуджених опинилися й особи, що обіймали адміністративні посади в період окупації. Хоча було очевидно, що переважна більшість з них, працюючи на виборних посадах в органах місцевої влади, насамперед намагалася вижити в умовах окупації та врятувати життя односельців. До уваги не брався й той факт, що більшість із них були мобілізовані до чинної армії і долучилися до боротьби з нацистами. У післявоєнний період потреба в їх послугах відпала. Їм визначено своєю безкоштовною працею зміцнювати підвалини радянського режиму.

Подяка. Висловлюємо щирі вдячність членам редколегії журналу за сприяння у підготовці статті до друку.

Фінансування. Автори не отримали фінансової підтримки для дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Джерела та література:

АУСБУ ВО – Архів Управління СБУ у Вінницькій області.

Бабій, М. Л. (1971). *Вінниччина в роки Великої Вітчизняної війни. Збірник документів і матеріалів*. Одеса, 307 с.

Боряк, О. (2005). Повсякденне життя сільського населення України в період окупації під час Другої світової війни // *Архіви України*. 1–3 (256). С. 450–469.

Васильєв, В. Ю., Подкур, Р. Ю., Гальчак, С. Д., Байрау, Д., & Вайнер, А. (Упорядн.). (2010). *Жизнь в оккупации. Винницкая область. 1941–1944 гг.* Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 865 с.

Васильєв, В., Гула, С., Кравченко, П., Подкур, Р., & Шнайдер, В. (Упорядн.). (2020). *Насильство над цивільним населенням. Вінницька область. Документи органів держбезпеки. 194–1944*. К.: Видавець В. Захаренко, 2020. 556 с.

Гальчак, С. (2017). Прояви колабораціонізму на Поділлі в роки нацистської окупації краю. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 25. С. 209–213.

Гальчак, С., & Чехівський, В. (2013). *У лещатах «нового порядку»: населення Вінниччини під нацистським окупаційним режимом: Збірник документів і матеріалів*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля». 336 с.

Гальчак, С. Д. (2009). *На узбіччі суспільства: Доля українських «остарбайтерів»*. (Поділля, 1942–2007 рр.). Вінниця: Меркьюрі-Поділля. 768 с.

Гальчак, С. Д. (2018). *Поділля в роки Другої світової війни (1939–1945)*. Вінниця: Тов. Меркьюрі-Поділля, 638 с.

ДАВіО – Державний архів Вінницької області.

Драбет, В. Г., & Костельнюк, І. С. *Усні спогади*. Музей села Мельниківець.

- .....
- Зінько, Ю. А., & Григорчук, П. С.** (2004). Особливості функціонування навчальних закладів Вінниччини в період нацистського режиму (1941–1944). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Історія*. 7. С. 132–136.
- Кузнецова, В.** (2021). Побут і повсякденне життя населення Вінниччини у період нацистської окупації. *Вінниччина в роки Другої світової війни. До 80-річчя початку німецько-радянської війни*. Матеріали XXXII Вінницької Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції з міжнародною участю. (сс. 120–124). Вінниця.
- Куликов, В. Я.** (2012). *Окупація Винниці. Свідельство очевидця*. Київ: Изд. ПАРАПАН. 384 с.
- Лесько, М. П.** *Усні спогади*. Музей села Мельниківець.
- Лисенко, О. Є.** (2004). Друга світова війна як предмет наукових досліджень та феномен історичної пам'яті. *Український історичний журнал*. 5. С. 3–16.
- Мельничук, О.** (2015). (Упорядн.). *Бо Ти любив, в душі беріг, як скарб коштовний, Україну: життєпис українського патріота Івана Демидовича Юрченка*. Вінниця: «Ніланд-ЛТД», 268 с.
- Мельничук, О.** (2021). Взаємовідносини місцевого населення Вінниччини з окупаційною владою в роки Другої світової війни (на матеріалах села Мельниківець). *Вінниччина в роки Другої світової війни. До 80-річчя початку німецько-радянської війни*. Матеріали XXXII Вінницької Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції з міжнародною участю. (сс. 114–120). Вінниця.
- Мельничук, О. А., & Мельничук, М. О.** (2020). Національно-культурне та духовне життя вінничан в період нацистської окупації за матеріалами газети «Вінницькі вісті». *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія*. 31. С. 88–99. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-31-88-98>.
- Нагайко, Т.** (2007). Життя селян на окупованій території України в роки Другої світової війни. *Сторінки воєнної історії України: збірник наукових статей*. (11), 148–165.
- Нагайко, Т. Ю.** (2009). *Повсякденне життя сільського населення у 1941–1945 рр. (на матеріалах центральних областей України)*: (дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України). Переяслав-Хмельницький, 273 с.
- Перехрест, О. Г.** (2005). Життя українського селянства в роки нацистської окупації 1941–1944 рр.. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 9. С. 163–172.
- Слободянюк, П. Я., Вавричук, М. П., Олійник, Ю. В., Смоленюк, П. С., & Телячий, Ю. В.** (2007). *Воєнне лихоліття на Поділлі (1941–1945 рр.)*. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 312 с.
- Стельникович, С. В.** (2015). *Житомирсько-Вінницький регіон в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.)*. Житомир: О. О. Євенок, 591 с.
- Стецкевич, В. В.** (2005). Україна в роки навали 1941–1945 рр.: спроба аналізу сучасного історіописання окупаційної доби та актуалізації проблеми. *Сторінки воєнної історії України: збірник наукових статей*. (9. ч.1). 172–194.
- Удод, О.** (2006). Повсякденне життя киян в умовах окупації (вересень 1941 — листопад 1943): питання методології та історіографії. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвідомчий збірник наукових праць*. К., (15). 384–391.
- Черниш, А. Й.** (2006). *Немирівщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945: спогади безпосередніх учасників, свідчення очевидців, документи, історико-публіцистичний коментар*. Вінниця: ТОВ Консоль, 527 с.
- Юзькова, Є. П., & Пономаренко, А. Б.** (2019). Повсякденне життя українських селян на окупованих землях в роки Другої світової війни. *Матеріали XLVIII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ*. Вінниця. Режим доступу: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2019/paper/view/6862>.

Олег Мельничук

Винницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
доктор історических наук, професор (Україна)

Юрій Зинько

Винницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історических наук, професор (Україна)

**Повседневная жизнь подольских крестьян в период нацистской оккупации
(по материалам села Мельниковоц Винницкой области)**

Аннотация. Целью статьи является освещение повседневной жизни подольского крестьянства в период нацистской оккупации на материалах села Мельниковоц Винницкой области. **Методология исследования** основывается на сочетании общенаучных, специально исторических и междисциплинарных методов микроисторического исследования с учетом принципов системности, историзма, человекоцентризма, научности и верификации. **Научная новизна** состоит в попытке авторов с позиций конкретного микроисторического исследования охарактеризовать жизнь и быт подольского крестьянства в период нацистской оккупации. К анализу привлечен широкий круг неопубликованных источников, основная часть из которых впервые вводится в научный оборот. **Выводы.** С первых дней нацистской оккупации, по указанию властей, крестьяне активно приобщились к формированию органов местной власти, делегируя в их состав наиболее авторитетных односельчан. Архивные документы и воспоминания очевидцев свидетельствуют, что подавляющее большинство избранных лиц не выслуживались перед оккупантами, хотя вынуждены были выполнять возложенные на них функции. Чтобы сохранить жизнь односельчан, многие из них в своей работе пытались, прежде всего, предотвращать провокации и избегать конфликтов с оккупационными властями, а также оказывать помощь в случае продовольственных трудностей. В начальный период репрессии оккупационных властей направлялись исключительно против коммунистическо-комсомольского актива села. Подавляющее большинство жителей, в том числе и бывших военнопленных, имели возможность заниматься сельским хозяйством, уплачивая установленные налоги. Однако, с поражениями на фронтах и активизацией антинацистского сопротивления, политика оккупационных властей претерпела изменения: были усилены репрессии против украинского национального движения; запрещена деятельность образовательных учреждений; активизировано использование принудительного труда населения и т.д. В это время среди местного населения окончательно развеялись надежды на лояльность оккупационного режима. После освобождения оккупированной нацистами территории, репрессии против крестьянства начали уже советские правоохранительные органы, обвиняя их в сотрудничестве с нацистами. К ответственности были привлечены все, кто занимал какие-либо должности в период оккупации, несмотря на характер и результаты их деятельности.

Ключевые слова: Вторая мировая война, нацистская оккупация, подольское крестьянство, повседневная жизнь.

Oleh A. Melnychuk

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Dr (History), Professor (Ukraine)

Yurii A. Zinko

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi Pedagogical University,
PhD (History), Professor (Ukraine)

**Podillia Peasants Everyday Life During the Nazi-Occupation
(On the Basis Melnykivtsi village, Vinnitsia Region)**

Abstract. The aim of the article is to cover the Podillia peasants daily life during the Nazi occupation on the basis of Melnykivtsi village, Vinnitsia region. **The research methodology** is based on a combination of general scientific, special-historical and interdisciplinary methods of microhistorical research, taking into account the principles of systematicity, historicism, human-centeredness, scientificity and verification. **The scientific novelty** lies in the authors' attempt, from the standpoint of a specific microhistorical study, to characterize the life and way of life of the Podillia peasantry during the Nazi occupation. A wide range of unpublished sources are involved in the analysis, the vast majority of which are being introduced into scientific circulation for the first time.

Conclusions. From the first days of the Nazi-occupation, on the instructions of the authorities, the peasants actively participated in the formation of local authorities, delegating to their composition the most authoritative fellow villagers. Archival documents and eyewitness accounts show that the vast majority of the elected officials did not serve the occupiers, although they were forced to perform their duties. In order to save the lives of their fellow villagers, many of them tried to prevent provocations and avoid conflicts with the occupying authorities, as well as to provide assistance in case of food shortages. In the initial period, the repression of the occupying power was directed exclusively against the communist-Komsomol activists of the village. The vast majority of residents, including former prisoners of war, were able to engage in agriculture by paying taxes. However, with the defeats on the fronts and the intensification of the anti-Nazi resistance, the policy of the occupying authorities changed: repression against the Ukrainian national movement intensified; the activity of educational institutions is prohibited; the use of forced labor has been intensified, etc. At this time, hopes for the loyalty of the occupation regime were finally dashed among the local population. After the liberation of the Nazi-occupied territory, Soviet law enforcement agencies began repressing the peasantry, accusing them of collaborating with the Nazis. All those who held any position during the occupation were prosecuted, regardless of the nature and results of their activities.

Key words: World War II, Nazi-occupation, Podillia peasants, everyday life.

References:

- AUSBU VO** – Arkhiv Upravlinnja SBU u Vinnyckij oblasti [Archive of the SBU Office in Vinnytsia region]. [in Ukrainian].
- Babij, M.L.** (1971). *Vinnychchyna v roky Velykoji Vitchyznjanoji vijny. Zbirnyk dokumentiv i materialiv [Vinnytsia region during the Great Patriotic War. Collection of documents and materials.]*. Odesa, 307 s. [in Ukrainian].
- Borjak, O.** (2005). Povsjakdenne zhyttja siljskogocho naselennja Ukrajiny v period okupaciji pid chas Drughoji svitovoji vijny [Everyday life of the rural population of Ukraine during the occupation during the Second World War] *Arkhivy Ukrajiny – Archives of Ukraine*. 1–3 (256). S. 450–469. [in Ukrainian].
- Vasilev, V. Yu., Podkur, R. Yu., Galchak, S. D., Bayrau, D., & Vayner, A.** (Comps.). (2010). *.Zhizn v okkupatsii. Vinnitskaya oblast 1941–1944. [Life in occupation. Vinnytsia region. 1941–1944]*. Moskva: Rossijskaya politicheskaya entsiklopediya (ROSSPEN), 865 s. [in Russian].
- Vasylijev, V., Ghula, S., Kravchenko, P., Podkur, R., & Shnajder, V.** (Comps.). (2020). *Nasylystvo nad cyvilnym naselennjam. Vinnyckja oblastj. Dokumenty orghaniv derzhbezpeky. 1941–1944 [Violence against civilians. Vinnytsia region. Documents of state security bodies. 1941–1944]*. K.: Vydavecj V. Zakharenko, 2020. 556 s. [in Ukrainian].
- Ghaljchak, S. D.** (2009). *Na uzbichchi suspiljstva: Dolja ukrajinsjkykh «ostarbajteriv». (Podillja, 1942–2007 rr.) [On the sidelines of society: The fate of Ukrainian «Ostarbeiters». (Podillya, 1942–2007)]*. Vinnycja: Merkijuri-Podillja. 768 s. [in Ukrainian].
- Ghaljchak, S. D.** (2018). *Podillja v roky Drughoji svitovoji vijny (1939–1945) [Podillya during the World War II (1939–1945)]*. Vinnycja: Tov. Merkijuri-Podillja, 638 s. [in Ukrainian].
- Ghaljchak, S.** (2017). Projavy kolaboracionizmu na Podilli v roky nacystsjskoji okupaciji kraju [Manifestations of collaborationism in Podolia during the Nazi occupation of the region.] *Naukovi zapysky Vinnyckogocho derzhavnogocho pedagoghichnogho universytetu imeni Mykhajla Kocjubynsjkogho. Serija: Istorija – Scientific papers of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: History*. 25. S. 209–213. [in Ukrainian].
- Ghaljchak, S., & Chekhivskij, V.** (2013). *U leshhatakh «novogocho porjadku»: naselennja Vinnychchyny pid nacystsjskym okupacijnym rezhymom: Zbirnyk dokumentiv i materialiv [In the vices of the «new order»: the population of Vinnytsia under the Nazi occupation regime: A collection of documents and materials]*. Vinnycja: TOV «Merkijuri-Podillja». 336 s. [in Ukrainian].
- DAViO** – Derzhavnyj arkhiv Vinnyckoji oblasti [State Archives of Vinnytsia region.]. [in Ukrainian].
- Drabet, V. Gh., & Kosteljnuk, I. S.** *Usni spoghady [Oral memories]*. Muzej sela Meljnkyvecj. [in Ukrainian].
- Zinjko, Ju. A., Ghryghorchuk, P. S.** (2004). Osoblyvosti funkcionuvannja navchalnykh zakladiv Vinnychchyny v period nacystsjskogho rezhymu (1941–1944) [Features of the functioning of educational institutions of Vinnytsia region during the Nazi regime (1941–1944)]. *Naukovi zapysky Vinnyckogocho derzhavnogocho pedagoghichnogho universytetu imeni Mykhajla Kocjubynsjkogho. Serija. Istorija – Scientific papers of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: History*. 7. S. 132–136. [in Ukrainian].
- Kuznecova, V.** (2021). *Pobut i povsjakdenne zhyttja naselennja Vinnychchyny u period nacystsjskoji okupaciji [Life and everyday life of the population of Vinnytsia region during the Nazi occupation]*. Vinnychchyna v roky Drughoji svitovoji vijny. Do 80-richchja pochatku nimecjsko-radjanskoji vijny. Materialy KhKhKhII Vinnyckoji Vseukrajinskoji naukovoji istoriko-krajeznavchoji konferenciji z mizhnarodnoju uchastju. (ss. 120–124). Vinnycja. [in Ukrainian].

- Kulikov, V. Ya.** (2012). Okkupatsiya Vinnitsya. Svidelstvo ochevidtsa [Occupation of Vinnytsia. Eyewitness testimony]. Kiev: Izd. PARAPAN. 384 s. [in Russian].
- Lesjko, M. P.** *Usni spoghady* [Oral memories]. Muzej sela Meljnykivecj. [in Ukrainian].
- Lysenko, O. Je.** (2004). Drugha svitova vijna jak predmet naukovykh doslidzhenj ta fenomen istorychnoji pam'jati [World War II as a subject of scientific research and a phenomenon of historical memory]. *Ukrajins'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*. 5. S. 3–16. [in Ukrainian].
- Meljnychuk, O.** (2015). (Comps.). *Bo Ty ljubyv, v dushi berigh, jak skarb koshtovnyj, Ukrajinu: zhyttjepys ukrajinskogho patriota Ivana Demydovycha Jurchenka* [Because You loved, cherished in your soul, like a precious treasure, Ukraine: the biography of the Ukrainian patriot Ivan Demidovich Yurchenko]. Vinnycja: «Niland-LTD», 268 s. [in Ukrainian].
- Meljnychuk, O.** (2021). Vzajemovidnosyny miscevogho naselennja Vinnychchyny z okupacijnoju vladoju v roky Drughoji svitovoi vijny (na materialakh sela Meljnykivecj) [Relations between the local population of Vinnytsia region and the occupying power during the World War II (based on the materials of the village of Melnykivets)]. *Vinnychchyna v roky Drughoji svitovoi vijny. Do 80-richchja pochatku nimec'ko-radjans'koji vijny. Materialy XXXII Vinnyc'koji Vseukrajins'koji naukovoi istoryko-krajeznavchoji konferenciji z mizhnarodnoju uchastju*. (ss. 114–120). Vinnycja. [in Ukrainian].
- Meljnychuk, O. A., & Meljnychuk, M. O.** (2020). Nacionaljno-kulturne ta dukhovne zhyttja vinnychan v period nacysts'koji okupaciji za materialamy ghazety «Vinnyc'ki visti» [National-cultural and spiritual life of Vinnytsia residents during the Nazi occupation according to the Vinnytsia News newspaper]. *Naukovi zapysky Vinnyc'kogho derzhavnogho pedagoghichnogho universytetu imeni Mykhajla Kocjubyns'kogho. Serija. Istorija – Scientific papers of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: History*. 31. S. 88–99. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-31-88-98>.
- Naghajko, T.** (2007). Zhyttja seljan na okupovaniij terytoriji Ukrajinu v roky Drughoji svitovoi vijny [The life of peasants in the occupied territory of Ukraine during the Second World War]. *Storinky vojennoi istoriji Ukrajinu : zbirnyk naukovykh statej*. (11), 148–165. [in Ukrainian].
- Naghajko, T. Ju.** (2009). *Povsjakdenne zhyttja sils'kogho naselennja u 1941–1945 rr. (na materialakh centralnykh oblastej Ukrajinu)* [Everyday life of the rural population in 1941–1945 (on the materials of the central regions of Ukraine)]: (Candidate's thesis). Perejaslav-Khmeljnyckyj, 273 s. [in Ukrainian].
- Perekhrest, O. Gh.** (2005). Zhyttja ukrajinskogho seljanstva v roky nacysts'koji okupaciji 1941–1944 rr.. [The life of the Ukrainian peasantry during the Nazi occupation of 1941–1944.] *Naukovi zapysky Vinnyc'kogho derzhavnogho pedagoghichnogho universytetu imeni Mykhajla Kocjubyns'kogho. Serija. Istorija – Scientific papers of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: History*. 9. S. 163–172. [in Ukrainian].
- Slobodjanjuk, P. Ja., Vavrychuk, M. P., Olijnyk, Ju. V., Smolenjuk, P. S., & Teljachyj, Ju. V.** (2007). *Vojenne lykholittja na Podilli (1941–1945 rr.)* [The war in Podillya (1941–1945)]. Kam'janecj-Podil's'kyj: PP «Medobory-2006», 312 s. [in Ukrainian].
- Steljnykovych, S. V.** (2015). *Zhytomyr's'ko-Vinnyc'kyj rehion v umovakh nacysts'koji okupaciji (1941–1944 rr.)* [Zhytomyr–Vinnytsia region under Nazi occupation (1941–1944)]. Zhytomyr: O. O. Jevenok, 591 s. [in Ukrainian].
- Steckevych, V. V.** (2005). *Ukrajina v roky navaly 1941–1945 rr.: sproba analizu suchasnogho istoriopysannja okupacijnoji doby ta aktualizaciji problem* [Ukraine during the years of invasion of 1941–1945: an attempt to analyze the modern historiography of the occupation era and actualize the problem]. *Storinky vojennoi istoriji Ukrajinu: zbirnyk naukovykh statej*. (9. ch.1). 172–194. [in Ukrainian].
- Udod, O.** (2006). *Povsjakdenne zhyttja kyjan v umovakh okupaciji (veresenj 1941 — lystopad 1943): pytannja metodologiji ta istorioghrafiji* [Everyday life of Kyivites under occupation (September 1941–November 1943): questions of methodology and historiography]. *Problemy istoriji Ukrajinu: fakty, sudzhennja, poshuky: mizhvidomchyj zbirnyk naukovykh pracj*. (15). 384–391. [in Ukrainian].
- Chernysh, A. J.** (2006). *Nemyrivshhyna v roky Velykoji Vitchyzn'anoji vijny 1941–1945: spoghady bezposerednikh uchasykiv, svidchennja ochevydciv, dokumenty, istoryko-publicystychnyj komentar* [Nemyriv region during the Great Patriotic War of 1941–1945: memoirs of direct participants, eyewitness testimony, documents, historical and journalistic commentary]. Vinnycja: TOV Konsolj, 527 s. [in Ukrainian].
- Juzjkova, Je. P., & Ponomarenko, A. B.** (2019). Povsjakdenne zhyttja ukrajins'kykh seljan na okupovanykh zemljakh v roky Drughoji svitovoi vijny [Everyday life of Ukrainian peasants in the occupied lands during the World War II]. *Materialy XLVIII nauko-tekhnichnoji konferenciji pidrozdiliv VNTU. Vinnycja*. Rezhym dostupu: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2019/paper/view/6862/> [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 14.10.2021 р.

Статтю рекомендовано до друку 18.11.2021 р.